

KOBÁLY JÓZSEF

A magyarság és Magyarország az ukrán történetírás tükrében

(1989-1999)

Az 1980-as évek közepén meginduló kelet-európai politikai változások néhány év leforgása alatt gyökeres változásokat idéztek elő a vén Európa még néhány évvel előtte merevnek hitt arculatán. A Mihail Gorbacsov nevével fémjelzett korszak (a „glasznosztj”, a „peresztrojka”) a szocialista láger, majd magának a Szovjetunióknak a felbomlásával fejeződött be. Ez utóbbinak a helyén tucatnyi új állam alakult ki, melyek közül Oroszország után a második legjelentősebb Ukrajna.

A volt szovjet tagköztársaságok közül Ukrajna az egyetlen, amelynek határai, kilépve a kelet-európai síkságból, átnyúlnak a Kárpát-medencébe (Kárpátalja, hivatalosan Ukrajna Kárpátontúli területe); amely határos Magyarországgal (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével) és amelynek területén jelentős (a legutolsó népszámlálás hivatalos adatai szerint körülbelül 156 ezres) magyar nemzetiségű közösség él. Ha ehhez még hozzávesszük a geopolitikai, gazdasági és történelmi tényezőket, aligha kell bizonygatni a magyar-ukrán kapcsolatok fontosságát, és a két népről, történelmükről kialakult (kialakuló) elképzelések, nézetek, sztereotípiák tanulmányozásának aktualitását.

A továbbiakban megpróbálunk általános képet nyújtani a legújabb kori ukrán történetírás magyarokra és Magyarországra vonatkozó kutatásairól, amelyeknek végül is meghatározó szerep jut abban, hogyan látják, milyennek látják a magyar múltat és a mai Magyarországot az ukránok.

Magyarország történetének tanulmányozása Ukrajnában 1989-ig

Az utolsó tíz év ukrán történetírása jelentős előzményekre vezethető vissza. Bár az ukrán történészek érdeklődése a magyar történelem iránt nem új keletű, célzatos kutatásokról mégis csak a második világháború után beszélhetünk. E jelenség mögött három fő tényező húzódik meg: a két állam szomszédsága; az egy és ugyanazon politikai tömbhöz való tartozás; és Kárpátalja, amely egy évezreden keresztül Magyarország szerves részét képezte, s így történelme is szorosan összefonódott a magyar történelemmel. Meg kell jegyezni, hogy a kezdetektől egészen a nyolcvanas évek végéig az ukrán hungarológiai történelmi kutatások szorosan hozzákapcsolódtak a moszkvai tudományos központokhoz, s részben függtek is tőlük. A közép-európai államok, s ezen belül Magyarország történetének kutatását Ukrajnában a Szovjet Tudományos Akadémia Egyetemes Történeti Intézete, a Szlavisztikai, majd Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézete és a Moszkvai Állami Egyetem Déli és Nyugati Szlávok Történetének Tanszéke segítette elő.¹ Az egyik ilyen jellegű intézmény lett az Ukrán SZSZK Tudományos Akadémia Történeti Intézete és ennek a Népi Demokrácia Államainak (majd a határon túli szocialista országok, később a szocialista országok történetének és nemzetközi kapcsolatainak) osztálya. Jellemző vonása a kutatásoknak, hogy majdnem teljesen csak a legújabbkor történetére korlátozódnak, s ezen belül is Magyarország második világháború utáni, vagyis szocialista korszaka dominál. Az intézet munkatársai olyan „aktuális” témákhoz nyúltak, mint pl. a szocialista Magyarország munkásmozgalma, a Magyar Szocialista Munkáspárt vezető szerepének növekedése, a szocializmus győzelme a magyar faluban stb.² Talán Tatjana Klincsenko monográfiája a hatvanas-nyolcvanas évek magyar falujáról s a benne zajló változásokról járult hozzá a legjobban ahhoz, hogy az ukrán olvasót megismertesse a magyar faluval.³ Az intézet több kollektív monográfiát is közreadott, amelyekben Ukrajna és Magyarország második világháború utáni együttműködését vizsgálták.⁴ A nyolcvanas évek elején a kutatások „Ukrajna történelmi kapcsolatai az európai szocialista országokkal” elnevezésű, ötéves program keretein belül fejlődtek tovább.⁵ Az évtized közepétől megindult politikai változások azonban még hosszú éveken keresztül érintetlenül hagyták a régi hozzáállást a történeti kutatásokban.

Az említett korszakban a hungarológiai jellegű történelmi kutatások intézményrendszerének második csoportját a különböző felsőoktatási intézmények, elsősorban egyetemek alkották (a Kijevi Állami Egyetem⁶, a Lembergi Állami Egyetem⁷, a Dnyipropetrovszki Állami Egyetem)⁸.

Külön kell szólni az 1945-ben létrehozott Ungvári Állami Egyetemről,⁹ ahol a magyar vonatkozású történelmi kutatások rögtön az egyetem megalapítása után kezdődtek el, és szorosan kötődtek Kárpátalja középkori és újkori történetéhez.¹⁰ Ezek részben a politikai és ideológiai doktrínák kiszolgálását célozták meg, ám elsősorban Váradi-Sternberg János és Szopkó Tamás révén tudományos jelentőséggel is bírtak.¹¹ A magyar történelmet az Ungvári Egyetemen az Egyetemes Történelem Tanszéken kutatták. A témák többsége Magyarország legújabbkori történetére vonatkozott, és a kornak megfelelően a tanácsköztársaság, a munkásmozgalom, a kommunista párt vezető szerepe, a szocialista vívmányok, a szovjet (ukrán) – magyar kapcsolatok problematikájára korlátozódtak. Kisebb számban találkozzunk Magyarország középkori és újkori történetével foglalkozó munkákkal (Váradi-Sternberg János, Szopkó Tamás, Mándrik Iván, Iljko Vászil).¹²

Az ungvári történészek jelentős szerepet vállaltak az 1971-1972-ben Moszkvában megjelent, háromkötetes *Magyarország története* című alpmű megírásában is (e nagyszabású vállalkozás szerkesztői Tofik Iszlamov, Andrij Puskas és Vladimir Susarin). Váradi-Sternberg János az említett munka első kötetének a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703-1711-es szabadságharcáról, Magyarország 1711-1790 közötti társadalmi-gazdasági fejlődéséről és Magyarország 16-18. századi kultúrájáról szóló fejezeteket írta meg. A második kötetben is találunk egy ungvári történészt, Iván Meskót, aki Tofik Iszlamovval együtt vázolja fel a feudális-abszolutista rendszer krízisét 1790 és 1830 között. Am a legnagyobb részt az egyetem kutatói *Magyarország történetének* harmadik kötetének, éspedig Magyarország két világháború közötti történetének a megírásában vállalták (Ivan Hrancsák, Vászil Chudánics, Mikola Troján, Vászil Oláh, Vászil Chajnász, Vászil Homonáj). A mű megjelenése óta eltelt időben jelentős szemléletváltozáson ment át Magyarország történetének kutatása, ami természetesen a fent említett ukrán történészek kutatási eredményeinek az aktualitását jelentős részben megkérdőjelezi.

Az 1980-as évek végére az Ungvári Állami Egyetem történészei már több száz Magyarország történetével foglalkozó tanulmányt publikáltak¹³, s ez az anyag historiográfiai összegző munkákban is a korszak atmoszférájának

megfelelő értékelést kapott (pl. Dmitro Daniljuk szerint Magyarország történetének ukrán kutatói nem eléggé behatóan tanulmányoznak olyan témákat, mint a kommunista párt kialakulása, a munkásmozgalom fejlődése stb.).¹⁴

Hogy teljes legyen a kép az ukrainai hungarológiai jellegű történelmi kutatások intézményrendszeréről, 1989 előttről meg kell említeni még az 1969-ben Ungváron létrehozott Európai Szocialista Országok Történetének Osztályát, amely a hetvenes évek végéig funkcionált, és az 1978-ban ugyanitt létrehozott Határon Túli Államok Szociális és Gazdasági Problémáinak Intézetét, ahol szintén egy történelmi osztály funkcionált, s egyebek mellett Magyarország legújabb kori történetével is foglalkozott.¹⁵

Leszögezhetjük, hogy Magyarország történetének kutatása Ukrajnában a szovjet érában viszonylag fejlett intézményrendszerrel rendelkezett, elsősorban Kárpátalján, ahol az Ungvári Állami Egyetem játszotta a főszerepet. Ezekben a tanulmányokban Magyarország a szocialista országok táborának szerves és elidegeníthetetlen részeként jelent meg. A magyar nép, pontosabban csak a munkások és a parasztok osztálya pozitív megítélésben részesült, míg a földbirtokosok, a nemesség általában, a tőkésék és az egyház reakciós, szocialistaellenes erőként jelent meg, amely ellen harcolni kell, s e harc élén a népakarat kifejezője, a kommunista párt áll.

Magyarország történetének kutatása 1989-1999 között

Az ukrán történetírás fejlődésében az 1989-es év több szempontból is egy új korszak kezdetének tekinthető, bár a változások első jelei már korábban megmutatkoztak. Így már 1988. január 14-én az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén létrehozták a Hungarológiai Központot.¹⁶ Ekkor még létezett a Szovjetunió, a kommunista párt is hatalmon volt, ezért a reformok fentről, a hatalmi szervektől indultak ki. 1989 januárjában az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottsága elfogadott egy határozatot, amely előírta a történelmi kutatások programjának kidolgozását, ami meg is történt az Ukrán SZSZK Tudományos Akadémiáján. Bár a program még magán viselte a korábbi korszak jegyeit, és túlnyomórészt Ukrajna történetére vonatkozott, mégis fontos előrelépés volt a történettudomány fejlődésében, hisz leszögezte: „Elfogadhatatlan a történelmi kutatások mesterséges átpolitizáltsága. A kutató egyedüli útjelzője a tudományos igazság megállapítása”. A program tízéves időtartamra szól (2000-ig), és sajtóságos jelzés

volt a kutatók számára, hogy már el lehet hagyni a régi dogmákat, sztereotípiákat, és új megközelítésben vizsgálhatók a történelmi problémák.¹⁷ Az idézett dokumentum nem tér ki külön a külföldi országok történetének tanulmányozására, de röviden, az ukránok történetével kapcsolatban utal az ilyen jellegű kutatások fontosságára is. Ezek a témák a következők: Ukrajna a nemzetközi viszonyok rendszerében a 14–18. században; az ukrán nemzeti mozgalom és az ukránok helyzete az Osztrák-Magyar Monarchiában; a nyugat-ukrán területek a 20. század húszas-harmincas éveiben; az ukrán nemzeti kisebbségek társadalmi-politikai és kulturális fejlődésének története stb.¹⁸

1989-ben a hungarológiai kutatások terén már a fenti program ismeretében is fontos esemény történt: május 29-e és 31-e között Ungváron az egyetem Hungarológiai Központjában nemzetközi hungarológiai kongresszust rendeztek „Szovjet hungarológia: kutatások, problémák és a fejlődés perspektívái” címmel. Itt különös hangsúlyt kapott a történészek körében az az igény, hogy végre el kell vetni a régi sztereotípiákat és dogmákat, amelyek beépültek a szovjet kutatók Magyarország történetéről szóló munkáiba.¹⁹

Ugyanebben az évben még egy fontos esemény történt a magyar történelem kutatása terén: Ungváron megjelent a *Magyarország története. Segédkönyv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskolái és tanulói számára* című könyvecske, amely a helyi magyarsággal kívánta megismertetni Magyarország történetét.²⁰

Szintén ebbe a pozitív irányba mutattak azok az elemzések, amelyek az ukrán-magyar államközi kapcsolatokat boncolgatták, és azt hangsúlyozták, hogy Magyarországnak fontos szerepe lehet Ukrajna nyugat-európai kapcsolatainak kiépítésében.²¹

Leszögezhetjük, hogy az 1989-es év rendkívül fontos állomás az ukrán magyar vonatkozású történelmi kutatások terén, bár a régi beidegződések máig kísértenek.

1989 után Magyarország történetének kutatása Ukrajnában nagyjából a korábban kialakult intézményrendszerben folytatódott tovább (Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történelmi Intézete, Kijevi Állami Egyetem, Ungvári Állami Egyetem). De történtek bizonyos szerkezeti változások is, így az Ungvári Állami Egyetemen létrejött két, történelemmel is foglalkozó tudományos műhely: a Hungarológiai Központ (igazgatója Petro

Lizenec) és a Carpatica Intézet (igazgatója Mikola Veges). Az Ungvári Hungarológiai Központ szerepe a magyar történelmi kutatásokban az intézmény fennállása óta folyamatosan csökken. Míg a Központ működésének kezdeti szakaszában három főállású történész is dolgozott itt (Váradi-Sternberg János, Soós Kálmán és Bíró Andor), addig ma már egy sincs. Az intézmény keretein belül ukrán és magyar állami segítséggel több tudományos konferenciát rendeztek, ám az első, fent említett rendezvénytől eltekintve a történelmi kutatások már alig kaptak szerepet. Így például a III. Nemzetközi Hungarológiai Szimpózium előadásai között mindössze egy történelmi tárgyú volt²², az 1996-os „A Kárpát-medence népeinek interetnikus kapcsolatai és kultúrájuk a magyarok honfoglalása után” című konferencián pedig négy történész tartott előadást²³. Ma a Hungarológiai Központnak a magyar vonatkozású történelmi kutatásokban érdemi szerepe nincs.

Az Ungvári Állami Egyetem Történettudományi Kara mellett létrehozott Carpatica Intézet külső munkatársakkal dolgozik. Az intézet fő kutatási iránya Kárpátalja története és kultúrája. A kutatások főleg a helyi ukrán-ságra terjednek ki, de az intézet hivatalos kiadványában, a *Carpaticában* hungarológiai tárgyú történelmi publikációk is napvilágot látnak.²⁴

A nyolcvanas évek végétől kezdődően az ungvári Kárpátaljai Honismereti Múzeum munkatársai szintén elkezdtek foglalkozni hungarológiai kutatásokkal, elsősorban Kárpátaljával kapcsolatban. Ennek köszönhetően az ukrán tudományos köztudatba bekerült többek között Lehoczky Tivadar, ismert kárpátaljai magyar történész, régész, néprajzkutató neve és munkássága²⁵. A múzeumnak eddig három évkönyve jelent meg.²⁶ A Kárpátaljai Honismereti Múzeum munkatársai jelentős szerepet vállaltak a *Magyarország rövid története* című kézikönyv ukrán nyelvre történő fordításában.²⁷

A kárpátaljai vonatkozású hungarológiai, azon belül a történelmi kutatások elősegítésében jelentős szerepet játszik a helyi magyarság politikai szervezete, az 1989-ben megalakult Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), illetve más magyar civil szervezetek is. Könyveket adnak ki, konferenciákat szerveznek. Említésre méltó az 1989. november 18-án Beregszászban, a sztálinizmus kárpátaljai áldozatainak szentelt tanácskozás, amelynek munkájában a magyar kutatók mellett szovjet (orosz és ukrán) történészek is részt vettek.²⁸

Jelentős esemény volt a KMKSZ, a Kárpátaljai Honismereti Múzeum, az MTA Régészeti Intézete és a Nyíregyházi Josa András Múzeum közre-

működésével Ungváron 1996-ban rendezett konferencia, ahol magyar és ukrán kutatók a magyar honfoglalás problematikájával foglalkoztak.²⁹

Az utóbbi tíz év kutatásaiból levonható tanulságok a következők: kronológiai szempontból a korábbi időszakhoz hasonlóan a legújabbkor története volt előtérben, mennyiség szerint pedig a középkor kutatása (elsősorban szakemberhiány miatt) igen lemaradott, ám éppen ezekben a témákban jelentős szemléleti változás történt. Bátran mondhatjuk, hogy ma már kevés komoly kutató akad, aki a honfoglaló magyarokat primitív kultúrájú, vad népnek tekintené. Elfogadott, hogy a honfoglaló magyarok jelentős szerepet játszottak a keleti szlávok történetében, szoros kapcsolatokat tartottak fenn velük, amit írásos források, és régészeti leletek egyaránt alátámasztanak.³⁰ Fontos megemlíteni az Ungvári Állami Egyetem régészei (Balahuri Eduard) és magyar kollégáik (Fodor István) által végzett ásatásokat. A csomai honfoglaláskori temető feltárása³¹ során bebizonyosodott, hogy a honfoglaló magyarok nem csak átvonultak a mai Kárpátalja területén, hanem le is telepedtek itt, és azóta folyamatos a jelenlétük.³² Az ukrán történészek túlnyomó része, mint említettük, Magyarország újkori és különösen legújabbkori történetét kutatja. Ez nem véletlen, hisz a szovjet érában politikai megfontolásból éppen ezt a korszakot favorizálták, és e tradíció ma is tovább él. Egy másik nem elhanyagolható tényező, hogy e korszak kutatása „aktuálisabb” politikai szempontból, mint egy középkori okleveleken alapuló munka, melynek következtetései nem befolyásolják a mai társadalmi és politikai eseményeket.

Magyarország újkori történetét az ukrán történetírásban az utóbbi tíz esztendőben, leszámítva néhány kisebb jelentőségű tanulmányt, jobbra az Ungvári Egyetem Történettudományi Kara dékánjának, Mándrik Ivánnak a nevéhez fűződik. Többévi kutatómunka eredményeképpen 1997-ben védte meg akadémiai doktori disszertációját *A magyar államiség visszaállítása és Magyarország politikai fejlődésének problémája a dualizmus első korszakában (1867-1890 évek)* címmel. A disszertáció azóta könyv alakban is megjelent.³³ A kutató munkája megírásához a magyar történelmi (főleg a kilencvenes évek előtti) irodalom mellett felhasznált levéltári forrásokat is (az Országos Levéltár miniszterelnöki iratait). Az ungvári történész arra a megállapításra jut, hogy az 1867-es kiegyezés a korabeli realitásokat tükrözi, s más alternatíva nem volt. Iván Mándrik rámutat, hogy a 19. század hatvanas-nyolcvanas éveiben a dualisztikus rendszer több pozitívumot hozott Magyarországra-

nak, mint negatívumot. Magyarország újkori történetében ez volt a leghosabb békés időszak, amely nagyban hozzájárult a magyar államiság visszaállításához. Emellett azonban rámutatott több negatív jelenségre is az ország fejlődésében, s azt a következtetést vonja le, hogy az első világháború utáni események (lásd Trianon) nem önmagukban okai Magyarország 20. századi tragikus történetének, hanem ez utóbbiak visszanyúlnak a 19. század második felébe. Mándrik megkülönböztetett figyelmet szentel Deák Ferenc nézeteinek és tevékenységének, kiemeli szerepét a kiegyezésben, ami a magyar államiság visszaállításának alappillére volt.

Magyarország legújabbkori történetére vonatkozó kutatások jellege, mélysége és minősége szakaszonként változó. A tanulmányok egy részénél a témaválasztásból is láthatók a régi megközelítési módszerek és sztereotípiák (mint pl. a Tanácsköztársaság hatása Európa forradalmi mozgalmaira, a lenini eszmék megjelenése a magyar nép körében)³⁴, vagy hangsúlyeltolódás tapasztalható, s a kommunista párt helyett a szociáldemokraták kerülnek az előtérbe³⁵. Magyarország két világháború közötti történetéről, jelesül az akkori politikai berendezkedéséről és az e körül kialakult harcokról komoly monográfiát közölt M. Derzsáljuk, aki a korszak szovjet (ukrán) – magyar diplomáciai kapcsolataival is foglalkozott.³⁶

Jelentősebbek azok a kutatások, amelyek Magyarország történetének az 1938-1939-től a második világháború végéig terjedő időszakát vizsgálják (elsősorban a mai Kárpátalja területére, lakosságára és eseményeire vonatkozóan). A fő témák: a magyar revizionista törekvések, az 1938-1939-es évek diplomáciai eseményei, Kárpát-Ukrajna Magyarország általi megszállása 1939 márciusában, Kárpátalja politikai fejlődése 1939-1944 között stb. A források a korabeli sajtó, irodalom, a Kárpátaljai Területi Levéltár, illetve kisebb mértékben cseh és magyarországi levéltárak anyagai. A legújabbkori magyar történeti irodalom azonban e munkákból hiányzik. Az 1938-1944-es évek körül sok a vita, és a mai ukrán történetírásban Magyarországot és a magyarságot ebben a korszakban tüntetik fel a leginkább negatív színben. A szovjet korszakban ez tabu téma volt, és ha írtak is a Volosin Ágoston görög katolikus kanonok által irányított Kárpát-Ukrajnáról, akkor csakis mint az ukrán burzsoá nacionalisták, fasiszták és a római pápa bérenceinek bábálmáról.³⁷ 1989 után azonban, és különösen 1991 után ez a téma fokozott érdeklődés tárgyává lett. A korábban elhallgatott vagy a szovjet rendszer által elnémított személyek az ukrán államiság élharcosai lettek. Általuk nagy

számú tanulmány, memoár látott napvilágot, köztük összefoglalók és disszertációk, amelyek most már új szempontok alapján ítélték meg elsősorban az 1939-ben lezajlott eseményeket.³⁸ A történészek az 1938 októberétől 1939 március közepéig tartó korszakot, amely a Volosin-féle Kárpát-Ukrán állam kikiáltásával fejeződött be, mérföldkőnek tekintik abban a több évszázados folyamatban, amely a Kárpátok déli lejtőjén letelepedett ukránok nemzeti-politikai öntudatához és idegen (értsd magyar) uralom alól való felszabadításához, majd a többi ukránnal való egyesüléséhez vezetett. Mivel ennek a folyamatnak egyik legaktívabb akadálya Magyarország és a magyar politika volt, ezért az ukrán kutatóknál ez utóbbiak negatívan ítéltetnek meg. A magyarok fent jelzett szerepét abban látják, hogy Németország és Olaszország támogatásával a hátuk mögött semmilyen eszköztől sem riadtak vissza Kárpátalja megszerzése érdekében (gazdasági szankciók, diplomáciai nyomás, az ún. Rongyos-gárda diverzáns akciói, egyes kárpátaljai politikuskok – pl. Bródy András – lefizetése és végül a nyílt katonai intervenció). Kárpát-Ukrajna 1939 márciusi magyar katonai megszállása véráldozatokkal, a magukat ukránnak valló személyek elleni atrocitásokkal, az ukrán kulturális egyesületek (lásd Proszvita), újságok, iskolák megszüntetésével, bezárásával járt együtt. Emellett a magyar politikai vezetés a cseh időkben szerzett autonóm jogokat sem volt hajlandó elismerni. Olyan történelmi probléma ez, melynek a jövőben negatív hatása lehet az ukrán-magyar viszony alakulására, ha nem is állami, de szűkebb, regionális szinten mindenképpen.

Hasonló problémával találkozhatunk, amikor a második világháború eseményeivel foglalkozó ukrán történelmi irodalmat vizsgáljuk. A magyar hadseregnek a németek oldalán való részvétele a háborúban az ukrán területeken nem kedvez a magyar állam és a magyarság pozitív megítélésének. A „horthysta”, „fasiszta” és ehhez hasonló jelzők gyakoriak a történelmi irodalom lapjain.³⁹ De azért meg kell jegyezni, hogy itt is történtek olyan lépések, amelyek a korszak magyar politikáját – elsősorban Kárpátaljával kapcsolatban – árnyaltabban próbálják vizsgálni, és a negatívumok mellett pozitív momentumokra is rámutatnak.⁴⁰ Elismerik például, hogy a magyar politikai vezetők egy része (pl. Teleki Pál) őszintén törekedtek a Kárpátalján élő ukránok problémájának megoldására, illetve elismerik, hogy 1939–1944 között Kárpátalján kulturális és tudományos téren is voltak bizonyos eredmények.

Jelentős szemléletváltozáson ment át az ukrán, s e kérdéskörben elsősorban a kárpátaljai történetírás a helybeli magyarságot legnagyobb mérték-

ben sújtó, 1944 novemberi és későbbi eseményekkel kapcsolatban, amikor a magyar férfilakosságot munkatáborokba vitték (az eddigi levéltári kutatások és szemtanúk adatai alapján az elhurcoltak száma 10-16 ezerre tehető, ebből 3-5 ezren veszték oda). Míg a szovjet érában ezt a tényt elhallgatták vagy a fasizmus elleni harc részeként tüntették fel, addig a mai ukrán állami szervek ezt egyöntetűen elítélik, s a szovjet rendszer számtalan túlkapásai egyikének tekintik⁴¹, annál is inkább, mert az ukránokat még nagyobb számban vitték el otthonaikból. A fent leírtaktól függetlenül az 1944-es események szintén további beható kutatásokat igényelnek a hivatásos történészek részéről, mert ezt a problémát is csak így lehet kellőképpen tisztázni.

Az 1989-es év volt talán az utolsó, amikor az ukrán történészek még ellenforradalomként aposztrofálták az 1956-os eseményeket. Azóta már ebben a kérdésben is változott a vélemény, bár e témában csak néhány cikk született.⁴² A Kádár-korral a legújabbkori ukrán történetírás már alig foglalkozik. Tág teret kap viszont az 1989-es magyarországi rendszerváltás politikai és gazdasági tapasztalatainak tanulmányozása, s ukrán környezetben való lehetséges felhasználásának a kutatása.⁴³

Összegezve az elmondottakat, leszögezhetjük, hogy az ukrán történetírás az utóbbi tíz évben jelentős szemléletváltozáson ment keresztül. A hungarológiai jellegű kutatások Ukrajnában elsősorban Ungváron, illetve tágabb értelemben véve Kárpátalján a legintenzívebbek, és a jövőre nézve az itteni tudományos központok, műhelyek fognak vezető szerepet játszani a Magyarország- és magyarsággép kialakításában Ukrajnában. Ebből a szempontból nagyon fontos szerepe lehet az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történeti Intézetének, amelynek döntő befolyása van az ukrán történeti kutatások főbb vonalainak megállapítására.

JEGYZETEK

¹ Гранчак, І. М., Приходько, В.: Місце і роль країн Центральної та Південно-Східної Європи в історії континенту: аспекти української історіографії новітнього часу. В кн.: *Дослідження історії соціально-економічного розвитку країн Центральної та Південно-Східної Європи: сучасний стан, проблеми, перспективи*. Ужгород, 1998, 4.

- ² Лукач, Б. И.: *Союз рабочего класса и крестьянства в социалистической Венгрии*. К., 1974.
Илку, Ф. П.: *Победа социализма в венгерской деревне*. К., 1979.
Держалюк, А. С.: *Возрождение руководящей роли ВСРП в строительстве развитого социализма*. К., 1982.
Українська РСР в радянсько – угорському співробітництві. К., 1972.
- ³ Клиненко, Т. В.: *Венгерское село: экономика быт, культура – 60-80-ые годы*. К., 1989.
- ⁴ *Украинская ССР и зарубежные социалистические страны*. К., 1965.
Мицніє братня співдружність. Упорядник Л. Зрезарцева. К., 1970.
- ⁵ Виднянский, С. В.: *О научно-исследовательской работе отдела истории и международных отношений социалистических стран Института истории АН УССР*. Новая и новейшая история, 1983, 6, 205-210.
- ⁶ Джеджула, К. Е.: Советско венгерские политические, экономические и культурные связи после второй мировой войны. В кн.: *Очерки по новейшей истории Венгрии*. Киев – Дебрецен, 1972, 232.
- ⁷ Лебович, М. Ф.: *Венгерская Советская республика 1919 года*. М., 1959.
Гранчак, И. М., Лебович, М. Ф.: *Бела Кун – выдающийся деятель венгерского и международного рабочего движения*. М., 1975.
Кипаренко, Г. М.: *Борьба Угорської соціалістичної робітничої партії за соціалістичне перетворення сільського господарства*. Львів, 1973.
- ⁸ Репринцев, Ф. С.: *Революционные связи и боевое содружество советского и венгерского народов (1917-1945)*. К., 1979.
- ⁹ Гранчак, И. М., Довганич, О. Д., Сливка, В. Ю., Турияница, В. В.: *Осередок освіти, науки, культури*. Ужгород, 1995, 99-108.
- ¹⁰ Лелекач, М. М.: *Проблемы истории Закарпатья феодально-крепостнической эпохи*. Автореф. дис. Ужгород, 1958.;
Коломиец, И. Г.: *Очерки по истории Закарпатья*. Томск, 1953.
- ¹¹ Штернберг, Я. И.: *Освободительная война в Венгрии и русско-венгерские отношения в начале XVIII века*. Автореф. Дис. канд. ист. наук. Ужгород, 1955.
- ¹² Гранчак, И. М., Макара, Н. П.: *Изучение истории Венгрии в Ужгородском университете*. Новая и новейшая история, 1965, 3, 179-180.
- ¹³ *Хунгарология в Ужгородском государственном университете*. Библиографический указатель. Ужгород, 1990.
- ¹⁴ Данилюк, Д. Д.: *Історіографія Закарпаття в новітній час (1917-1985)*. Львів, 1987, 79-94.
- ¹⁵ Гранчак, И. М., Приходько, В.: i.m.
- ¹⁶ Лизанець, П. М.: *Унгаристика на Україні*. Acta Hungarica, III. 1992. Ужгород – Ungvár, 1994, 23-34.;
Гранчак, И. М., Довганич, О. Д., Сливка, В. Ю., Турияница В. В.: i. m.
- ¹⁷ Республіканська програма розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і пропаганди історії Української РСР. In *Український історичний журнал*, 1990, 11, 3-9.

¹⁸uo.

¹⁹Клинченко, Т. В.: *Міжнародний симпозіум хунгарологів. Український історичний журнал*. 1989, 9, 158-159.

A kongresszuson elhangzott előadások a Hungarológiai Központ hivatalos kiadványának az „Acta Hungarica” c. folyóirat első számában jelentek meg (Acta Hungarica, I. – Ужгород – Ungvár, 1990).

²⁰*Magyarország története*. 1 rész : Segédkönyv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskoláinak tanárai és tanulói számára. Felelős szerkesztő Váradi-Sternberg János. Uzshorod, 1989.

²¹Ткач, Д. І.: Проблеми та перспективи радянсько-угорського партійного і державного співробітництва у світлі вимог нового мислення. In *Український історичний журнал*, 1989, 4, 64-73.

²²Lásd a szimpózium anyagait: Acta Hungarica, 1995, VI. – Ungvár, 1997.

²³Lásd: Acta Hungarica, 1996-1997, VII-VIII. – Ungvár-Debrecen, 1998.

²⁴Lásd pl.: Балагури, Е., Фодор, И.: Раскопки могильника периода приобретения венграми новой отчизны в с. Чома Береговского района Закарпатской области. In *Carpatica-Karpatika*. Вип. 5. Ужгород, 1998, 166-196.

Мазурок, О. С., Орто, В. В.: Етнічна структура міського населення Закарпаття наприкінці XIX – на початку XX ст. In *Carpatica-Karpatika*. Вип. 6. Ужгород, 1999, 65-82.

²⁵Кобаль, Й. В.: *Тиводар Легоцький. Бібліографічний покажчик*. Ужгород, 1990.; Кобаль, Й. В. Тиводар Легоцький: сторінки життя і діяльності. In *Проблеми археології Східних Карпат*. Ужгород, 1995, 5-14.

Lehoczky T.: *Történelmi kalászok*. Szerkesztette, fordította Kovály József. Ungvár, 1998 (a könyv kétnyelvű: magyar és ukrán)

²⁶Кобаль, О. Ю., Кобаль, Й. В.: Дікальний опис комітату Берег за 1749 рік (з рукописної спадщини Тиводара Легоцького). In *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Вип. 1. Ужгород, 1995, 34-43.

Сопко, Т. Т.: Матеріали про села Коритняни, Горяни, Дравці в урбарії 1602 року. In *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Вип. 3. Ужгород, 1998, 4-8.

²⁷*Коротка історія Угорщини*. Переклад: Кобаль, Й. В., Шолтес, Ф. Редактор: І. Удварі. Ніредьгаза, 1997.

²⁸Lásd: *Egyetlen bűnik magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus Kárpátaljai áldozatairól (1944-1946)*. Közreadta Dupka György. Ungvár-Budapest, 1993.

²⁹Lásd: Makkay János és Kovály József (szerk.): *Honfoglalás és Árpádkor*. Ungvár, 1997.

³⁰Толочко, П. П.: *Кочевье народы степей и Киевская Русь*. К., 1999, 25-32.; Брайчевський, М. Ю.: Аскольд і Олмош. In *Археологія*, 1994, 1, 55-71.

³¹Балагури, Е. А., Фодор, И.: Раскопки могильника приобретения венграми новой отчизны в с. Чома, Береговского района Закарпатской области. In *Carpatica-Karpatika*, Вип. 5. Ужгород, 1998, 166-196.

- ³² Kobály József: *Sine ira et studio*. Ungvár, 1999.
- ³³ Мандрик, І. О.: *Проблеми відновлення державності Угорщини на першому етапі дуалізму (1867-1890 роки)*. Ужгород, 1997
- ³⁴ Lásd pl.: Король, І. Ф.: Солідарність комуністів Країни Рад та Угорщини в революційній боротьбі. In *Український історичний журнал*, 1989, 3, 76-83.;
Биров, А. А.: К вопросу о политическом положении рабочего класса Венгрии в 20-х годах. In *Матеріали наукової конференції викладачів історичного факультету*. 1993. Ужгород, 1994, 71-79.
- ³⁵ Жигмонд, Н. Н. Социал-демократическая партия Венгрии и интеллигенция в 20–30-х годах XX ст. In *Матеріали наукової конференції викладачів історичного факультету*. 1993. Ужгород, 1994, 80-93.
- ³⁶ Держалюк, М. С.: *Угорські демократи проти тоталітаризму 20-30-х рр.* К., 1993.
- ³⁷ *A boldogság felé. Vázlatok Kárpátalja történetéről*. Uzshorod, 1976. 106 1.
- ³⁸ Lásd pl.: *Нариси історії Закарпаття*. Т. II. (1918-1945). Ред.: Гранчак, І., Балагурі, Е., Грицак, І., Ілько, В., Поп І. Ужгород, 1995.;
Вереш, М. М., Віднянський, С. В.: Антиукраїнська і античеська діяльність угорських агентів у Карпатській Україні наприкінці 30-х років. In *Сучасність*, 1998, 6. 78-84.
Вереш, М. М., Гиря, В. І., Король, І. Ф.: *Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918-1939 рр.)*. Ужгород, 1998.;
Вереш, М. М., Задорожний, В. Є.: Карпатська Україна в 1938-1939 рр.: деякі аспекти соціально-економічного і політичного розвитку. In *Український історичний журнал*, 1995, 2, 42-51.;
Шандор, В.: *Спомини. Карпатська Україна 1938-1939*. Ужгород, 1996.;
За українське Закарпаття. Ред. В. Маркусь, В. Худанич. Ужгород, 1994.;
Лемак, В.: *Карпатська Україна 1938-1939 років: державно- правовий аспект*. Ужгород, 1993.
- ³⁹ *Нариси історії Закарпаття* Т. II. (1918-1945) Ужгород, 1995.;
Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 рр. Ред. Маркусь, В., Худанич, В. Нью-Йорк-Чикаго-Ужгород, 1999.
Довганич, О.: *Проблеми історії Закарпаття напередодні та в роки Другої світової війни (1938-1945 рр.)*. Ужгород, 1997.
- ⁴⁰ Офіцинський, Р.: *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939-1944)* К., 1997
- ⁴¹ Lásd: *Нариси історії Закарпаття*. Т. II (1918-1945) Ужгород, 1995. С. 644-652.;
Возз'єднання. Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944 — січень 1946 рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Ужгород, 1999
- ⁴² Процько, В. А.: Угорщина. Трагедія 1956 р. In *Український історичний журнал*, 1997, 5, 67-79.

- ⁴³ Кіш, С.: Специфіка демократичного переходу в Угорщині в загально-європейському контексті. In *Дослідження історії соціально-економічного розвитку країн Центральної та Південно-Східної Європи: сучасний стан, проблеми, перспективи*. Ужгород, 1998, 143-146.; Шманько, Г., Кіш, Е.: *Передумови політичної трансформації в Угорщині*. 146-150.
Алмаші, О., Гергеш, М.: *Аграрна політика в Угорщині в 1990-х роках*. 150-153.

JÓZSEF KOVÁLY

Hungarians and Hungary in Ukrainian History Writing (1989-1999)

The author claims that before 1990 the research on Hungarian studies were closely associated with the scientific centers in Moscow, or were conducted in the Institute of History of the Ukrainian Academy of Sciences, or at the universities of Kiev, Lviv, Dnypropetrovsk, and above all, at Uzgorod (Ungvár). Significant results were presented by Tatyana Klinchenko, Tamás Szopkó, János Várad-Sternberg. After 1989 two research centers evolved at the State University of Uzgorod (Ungvár): the Institute of Hungarian Studies and the Institute of Carpathian Studies, both of which are involved in research on history. The Museum of Hungarian Culture and History of Sub-Carpathia has gained a significant role in this area in the same period. The task of organizing conferences on the white spots of the history of the region were taken up by non-governmental organizations, including the Sub-Carpathian Hungarian Cultural Association, as well. It is an important characteristic of the research that its main focus is the territory of today's Sub-Carpathia. The issues concerning Sub-Carpathia during the second world war are sensitive ones in Hungarian studies, where a number of questions are still awaiting answers. It is to be most welcome that in viewing the events certain changes happened in the approach of the Ukrainian history writing. A closer cooperation of the Ukrainian and Hungarian historians would be a significant step forward.

BIBLIOGRÁFIA

KÖZÉPKOR:

- Балагурі, Е. А.: Розкопки в с. Чома періоду здобуття угорцями своєї нової батьківщини [Csomai ásátások a magyar honfoglalás korából]. In *Acta Hungarica*, VII–VIII., 1996–1997. Ужгород–Дебрецен, 1998, 76–78.
- Балагурі, Е., Алешкевич, Я.: Старожитності Верхнього Потисся періоду віднайдення угорцями Батьківщини (Нові аспекти і концепції) [Felső-Tiszavidéki telepek a magyar honfoglalás korából]. In *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія*. Вип. 1. Ужгород: Вид-во УжДУ, 1995, 106–112.
- Балагурі, Э. А., Фодор, И.: Раскопки могильника периода приобретения венграми новой отчизны в с. Чома Береговского района Закарпатской области [Magyar honfoglaláskori sír ásátásai a Kárpátontúli területi Beregszászi járási Csomán]. In *Carpatica–Карпатика*. Вип. 5. Старожитності Верхнього Потисся та суміжних регіонів. Ужгород, 1998, 166–196.
- Брайчевський, М. Ю.: Аскольд і Олмош [Aszkold és Álmos]. In *Археологія*, 1994, 5, 65–71.
- Гранчак, І. М.: До питання про становлення влади угорської держави в Закарпатті (X–XIII ст.) [Adalékok a magyar államhatalom kialakulásához Kárpátontúlon (10–13. század)]. In *Acta Hungarica*, VII–VIII., 1996–1997. Ужгород–Дебрецен, 1998, 90–96.
- Пеняк, П. С.: Пам'ять археології. З історії археологічної науки Закарпаття [Régészeti emlék. A Kárpátontúli tudományos régészet történetéből]. In *Археологія*, 1995, 1, 138–141.
- Толочко, П. П.: Кочевые народы степей и Киевская Русь [A sztyeppék nomád népei és a Kijevi Rusz]. К., Абрис, 1999.

ÚJKOR:

- Історія Ужгорода. Історичний нарис* [Ungvár története. Történelmi vázlat]. Балагурі, Е. А., Зігалов, В. О. та ін. Ужгород, Карпати, 1999.
- Мазурок, О., Орто, В.: Розвиток фабрично-заводської промисловості у містах Закарпаття в другій половині XIX – на початку XX сторіч [A gyári-üzemi ipar kialakulása Kárpátontúli városokban a 19. század második felében – a 20. század elején]. In *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія*, 1998, 2, 57–62.
- Мандрик, І. О.: Роль і місце Ференца Деака у відновленні конституційних прав та незалежності Угорщини [Deák Ferenc helye és szerepe az alkotmányos jogok és Magyarország függetlenségének visszaállításában]. In

- Матеріали наукової конференції викладачів історичного факультету 1993.* Ужгород, 1994, 109–120.
- Мандрик, І. О.: Угорський закон 1868 року „Про національне рівноправ'я”, його історична оцінка [Az 1868. évi nemzetiségi törvény és annak történelmi értékelése]. In *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія.* Вип. 1. Ужгород: Вид-во УжДУ, 1995, 93–99.
- Мандрик, І. О.: Роль і місце Ференца Деака у відновленні конституційних прав та незалежності Угорщини [Deák Ferenc helye és szerepe az alkotmányos jogok és Magyarország függetlenségének visszaállításában]. In *Acta Hungarica*, IV–V., 1993–1994. Ужгород–Ungvár, 1997, 108–116.
- Мандрик, І. О.: Угорський лібералізм 60–70-х років XIX століття [A 19. század hatvanas–hetvenes éveinek magyar liberalizmusa]. In *Acta Hungarica*, V., 1995. Ужгород–Ungvár, 1997, 182–189.
- Мандрик, І. О.: Проблеми відновлення державності та політичний розвиток Угорщини на першому етапі дуалізму (1867–1890 роки) [Az államiság visszaállításának problematikája és Magyarország politikai fejlődése a dualizmus első szakaszában (1867–1890)]. In *Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук.* Ужгород, 1997, 50. Бібліогр.: 45–50.
- Мандрик, І. О.: Становлення угорської політичної опозиції у 60–70-х роках XIX століття [A magyar politikai ellenzék kialakulása a 19. század hatvanas–hetvenes éveiben]. In *Acta Hungarica*, VII–VIII., 1996–1997. Ужгород–Дебрецен, 1998, 76–78.
- Мешко, І. М.: Початки формування капіталістичних відносин на Закарпатті: соціально-економічний та національний аспекти [A kapitalista viszonyok kialakulásának kezdetei Kárpátontúlon: szociális-gazdasági és nemzeti vonatkozások]. In *Українські Карпати: етнос, історія, культура.* Ужгород: Карпати, 1993, 301–307.
- Magyarország története. I. Segédkönyv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskolái és tanulói számára.* Főszerk.: Váradi-Sternberg János. Uzsgorod, 1989.
- Нариси історії Закарпаття (3 найдавніших часів до 1918 року.)* [Fejezetek Kárpátontúl történelméből (A legrégebb időktől 1918-ig.)] Т. I. Відпов. ред.: Гранчак, І. М. Ужгород: Госпрозрах. ред.-вид. відділ Закарпат. обл. управління по пресі, 1993.
- Попов, В. Ж.: Деятельность революционных народников в Австро-Венгрии в 70-е годы XIX в [A forradalmi narodnyikok tevékenysége Ausztria-Magyarországon a 19. század hetvenes éveiben]. In *Культурные и общественные связи Украины со странами Европы.* К., 1990, 160–173.

LEGÚJABB KOR

Биров, А. А.: К вопросу о политическом положении рабочего класса Венгрии

- в 20-х годах [Adalékok a munkásosztály politikai helyzetéhez Magyarországon a húszas években]. In *Матеріали наукової конференції викладачів історичного факультету 1993*. Ужгород, 1994, 71–79.
- Боднар, В. Л., Вереш, М. М.: *Карпатська Україна в міжнародних відносинах (1938–1939)* [Kárpáti Ukrajna a nemzetközi kapcsolatokban (1938–1939)]. Ужгород: Вид-во УжДУ, 1997, 135.
- Буцько, О. В.: Ставлення до Червоної армії населення визволених країн Європи (1944–1945 рр.) [Európa felszabadított országai lakosságának viszonya a Vörös Hadsereghez (1944–1945)]. In *Український історичний журнал*, 1995, 3, 81–95.
- Вереш, М. М., Виднянський, С. В.: Антиукраїнська і античеська діяльність угоських агентів у Карпатській Україні на прикінці 30-х років [A magyar ügynökök ukránellenes és csehellenes tevékenysége Kárpáti Ukrajnában a harmincas évek végén]. In *Сучасність*, 1998, 6, 78–84.
- Вереш, М. М., Гиря, В. І., Король, І. Ф.: Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918–1939) [A magyar irredentizmus Kárpátontúlon a két világháború közötti időszakban (1918–1939)]. Ужгород, Вид-во УжДУ, 1998, 129.
- Виднянський, С. В.: Интернациональное сближение рабочего класса стран социалистического содружества [A szocialista közösség országai munkásosztályának internacionalista közeledése]. К., Наукова думка, 1989.
- Возз'єднання. Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944 – січень 1946 рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною* [Újraegyesülés. Levéltári dokumentumok és okiratok gyűjteménye (1944 május – 1946 január) Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet-Ukrajnával való újraegyesüléséről]. Ужгород, Закарпаття, 1999, 314.
- Встановлення радянської влади на Закарпатті у 1919 р* [A tanács hatalom kialakulása Kárpátontúlon 1919-ben]. Ред.: Гранчак, І. М. Ужгород, 1989.
- Держалюк, М. С. Угорські демократи проти тоталітаризму 20–30-х рр [Magyar demokraták a totalitarizmus ellen a húszas–harmincas években]. К., Наукова думка, 1993, 224.
- Держалюк, М. С.: *Радянсько-угорські дипломатичні відносини у міжвоєнний період* [Szovjet-magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború közötti időszakban]. In *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 4. К., 1993, 146–152.
- Держалюк, М. С.: Взаємини УПА з угорськими військами у 1944 р. In *Пам'ять століть*, 1997, 1, 138–142.
- Довганич, О., Пашкуй, З., Троян, М.: *Закарпаття в роки війни* [Kárpátontúli a háború éveiben]. Ужгород, Карпати, 1990, 172.
- Довганич, О.: *Проблеми історії Закарпаття напередодні другої світової війни (1938–1945 рр.)* [Kárpátontúli történelmének vitás kérdései a második világháború küszöbén (1938–1945)]. Дис. у вигляді наук. доповіді на

- здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук. Ужгород, 1997, 72.
- Дослідження історії соціально-економічного розвитку країн Центральної та Південно-Східної Європи: сучасний стан, проблеми, перспективи* [Közép- és Délkelet-Európa országai szociális-gazdasági fejlődésének kutatása: a mai helyzet, problémák, távlatok]. Ужгород: Патент, 1998.
- Жигмонд, Н. Н.: Социал-демократическая партия Венгрии и интеллигенция в 20–30-х годах XX ст [A magyarországi Szociáldemokrata Párt és az értelmiség a 20. század húszas-harmincas éveiben]. In *Матеріали наукової конференції викладачів історичного факультету*, 1993, Ужгород, 1994, 80–93.
- Жигмонд, Н. Н.: Начало деятельности социал-демократической партии Венгрии и профсоюзов в области образования, культурно-просветительской работы в 1919–1921 гг [A magyarországi Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek tevékenységének kezdetei az oktatás, a kultúrfelvilágosító munka terén 1919–1921-ben]. In *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія*. Вип. 1. Ужгород, Вид-во УЖДУ, 1995, 115–121.
- Закарпатська Україна. Осінь 1944 року* [Kárpátontúli Ukrajna. 1944 ősze]. Упор.: Задорожний, В., Офіцинський, Р. Ужгород, 1995, ВВК Патент.
- Закарпаття під Угорщиною 1938–1944 pp* [A Kárpátontúl Magyarország fennhatósága alatt 1938–1944-ben]. Ред.: Маркусь, В., Худанич, В. Нью-Йорк–Чикаго–Ужгород, 1999.
- Кирсенко, М. В.: Политика Чехословакии в отношении Венгерской Советской Республики [Csehszlovákia politikája a Magyar Tanácsköztársaság tekintetében]. In *Вопросы новой и новейшей истории*. Вып. 36. К., 1990.
- Клинченко, Т. В.: Венгерское село: экономика, быт, культура. 60–80-е годы [A magyar falu: gazdaság, életmód, kultúra a hatvanas–nyolcvanas években]. К.: Наукова думка, 1989.
- Книга пам'яті України: Закарпатська область* [Ukrajna Emlékkönyve: Kárpátontúli terület]. Т. I. Ужгород, 1995, Карпати.
- Король, І. Ф.: Солідарність комуністів Країни Рад та Угорщини в революційній боротьбі (1918–1919 pp.) [A tanácsok országa és Magyarország kommunistáinak szolidaritása a forradalmi harcban (1918–1919)]. In *Український історичний журнал*, 1989, 3, 76–83.
- Лизанець, П. М.: Унгаристика на Україні [Magyarsághoztatás Ukrajnában]. In *Acta Hungarica*, III., 1992, Ужгород–Ungvár, 1994, 23–34.
- Lizanec, P.: Hungarológiai kutatások Ukrajnában. In *Acta Hungarica*, VI., 1995, Ужгород–Ungvár, 1997, 41–48.
- Лукач, Б. И.: Развитие венгерской промышленности в 1948–1955 годах [A magyar ipar fejlődése 1948–1955 között]. In *Acta Hungarica*, III. 1992. Ужгород–Ungvár, 1994, 114–123.
- Нариси історії Закарпаття (1918–1945)* [Fejezetek Kárpátontúl történelméből. (1918–1945)]. Т. II. Ред. кол.: Гранчак, І., Балагурі, Е., Грицак, І., Лько, В., Поп, І. Ужгород, 1995, Закарпаття.

- Офіцинський, Р.: *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944)* [Kárpátontúl politikai fejlődése Magyarország fennhatósága alatt (1939–1944)]. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Ужгород, 1996.
- Офіцинський, Р.: *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944)* [Kárpátontúl politikai fejlődése Magyarország fennhatósága alatt (1939–1944)]. К., 1997, Інститут історії України НАН України.
- Офіцинський Р., Довганич, О.: *Закарпатська молодь у роки другої світової війни* [A kárpátontúli ifjúság a második világháború éveiben]. Ужгород, 1995, ВВК Патент.
- Пронько, В. А.: Угорщина. Трагедія 1956 р [Magyarország. 1956 tragédiája]. In *Український історичний журнал*, 1997, 5, 67–79.
- Ткач, Д. І.: Проблеми та перспективи радянсько-угорського партійного і державного співробітництва у світлі вимог нового мислення [A szovjet–magyar párt és állami együttműködés problémái és távlatai az új gondolkodásmód tükrében]. In *Український історичний журнал*, 1989, 4, 64–73.
- Трубайчук, А.: Українське питання в європейських міжнародних відносинах (1938–1945) [Az ukrán kérdés az európai nemzetközi kapcsolatokban (1938–1945)]. In *Київська старовина*, 1996, 2-3, 104–118.
- Франц, Й. С.: Культурно-освітня робота в Угорщині в 60–70-і роки [Kultúrfelvilágosító munka Magyarországon a hatvanas–hetvenes években]. In *Acta Hungarica*, III., 1992. Ужгород–Ungvár, 1994, 137–139.
- Хунгарология в УжДУ. Библиографический указатель* [Hungarológia az Ungvári Állami Egyetemen. Bibliográfiai mutató]. Ужгород, 1990.

(Összeállította: Kobály József)